

Sjælen, døden og fortabelsen Kontroversielle emner i eskatologien

Cand.theol. ph.d. Peter Olsen
Førsteamanuensis Fjellhaug International University College
po@dbi.edu

Resume

Artiklen ser på, hvad Martin Luther og Bibelen siger om de afdødes situation i mellemtilstanden før opstandelsen. De synes begge at lære sjælens hvile, men med bevidsthed efter døden. Både de frelst og de fortabte afventer den legemlige opstandelse, men de erfarer allerede nu en forsmag på henholdsvis saligheden og straffen. Artiklen drøfter og afviser desuden den teori om tilintetgørelse af de fortabte, som er blevet populær blandt protestanter. Helvede er ifølge både Luther og Bibelen et sted, hvor Gud aktivt og uophørligt straffer djævle og mennesker. Helvede indebærer en fortsat erfaring af pine.

Keywords

Døden, sjælesøvn, udødelighed, mellemtilstanden, annihilation, fortabelse, Helvede.

Sjælen, døden og mellemtilstanden hos Luther

Martin Luther (1483-1546) er usikker på sjælenes situation mellem døden og opstandelsen. Han forestiller sig en form for søvn, men flere gange beskriver han alligevel denne tilstand som ret aktiv. Tendensen hos Luther er, at han hen over årene bliver mere åben for et erfaringsliv i mellemtilstanden, men han udfolder aldrig, hvori dette erfaringsliv består.

D. 13. januar 1522 besvarer han et brev fra sin kollega ved universitetet i Wittenberg, *Nicolaus Amsdorf* (1483-1565): "Jeg hælder til at give dig ret, når du mener, at de retfærdiges sjæle sover, og indtil dommedag ikke ved, hvor de er."¹ Efter nogle overvejelser om borttrykkelsen af Paulus, Elias og Moses og om den rige mand, der siger, at han "pines i disse luer" (Luk 16,24), tilføjer Luther dog: "Men Judas siger om sodomitterne: 'De straffes med evig ild' (Jud 7), og hér taler Judas i nutid."² Der synes at være et erfaringsliv straks efter døden for både frelst og fortabte. Men Luther er usikker på, hvor meget vi kan sige om dette.

¹ "Proclive mihi est concedere tecum in eam sententiam, iustorum animas dormire ac usque ad iudicii diem nescire, ubi sint", WA Br 2,422,4-6 (Nr.449). WA er *Weimarer Ausgabe* af Martin Luthers samlede værker. Med mindre andet anføres, er citater oversat af mig.

² "Judas autem de Sodomitis dicit: 'Ignis aeterni poenam sustinentes', loquens de praesenti", 422,25-26.

I 1526 forelæser Luther over Prædikerens Bog, hvor kap. 9,10 siger: "...i dødsriget [hebr. *sheol*, Vulgata: *inferos*], hvor du går hen, er der ingen handling eller sammenhæng, ingen kundskab eller visdom." Luther kommenterer: "De døde ligger dér og tæller hverken dage eller år, og når de vågner, tænker de, at de knapt har sovet et øjeblik." Om stedet tilføjer han: "Men hvor det er, ved vi ikke."³

I en prædiken over enkens søn i Nain (Luk 7,11-17) siger Luther meget malerisk: "Vi skal sove, indtil Han kommer og banker på kisten og siger: Dr. Martin, stå op!"⁴

Men dermed er ikke alt sagt. I december 1541 er Luther nået til kap. 26 i sin ti år lange forelæsningsrække over Første Mosebog. Gud siger, at Han vil velsigne Isak "for min tjener Abrahams skyld" (26,24). Kort før har Luther kommenteret Abrahams død i 1 Mos 25,7f sådan, at Gud ikke er Gud for døde, men for levende; altså lever Abraham fortsat (WA 43,360,16f; jf. Matt 22,32). Nu tilføjer Luther:

"Hvordan kan Abraham efter døden være Guds tjener? ... Han tjener sandelig Gud endnu den dag i dag, ligesom også Adam, Abel og Noa tjener Gud. Og dette skal man omhyggeligt mærke sig; for det er guddommelig sandhed, at Abraham lever med Gud, tjener ham og regerer med ham. Men hvordan dette liv er beskaffet, om han sover eller våger, det er et andet spørgsmål. Hvordan sjælen hviler, skal vi ikke vide; men vist er det, at den lever" (WA 43,480,9-15).⁵

Luther synes at have bevæget sig noget væk fra en direkte sammenligning med søvn, som vi oplever den. De afdøde hellige hviler, men de er ikke bevidstløse. De er hos Gud. De tjener Ham og regerer sammen med Ham.

I vinteren 1542-43 spørger nogen hen over bordet, hvad meningen er, når Jesus siger til røveren på korset: "I dag skal du være med mig i Paradis" (Luk 23,43). Luther svarer:

"Sjæle hører, tænker og ser efter døden, men hvordan de gør det, kan vi ikke forstå... Kristus har løst det ganske smukt, for Hans disciple var utvivlsomt også nysgerrige efter at vide dette. 'Den, der tror på mig, skal leve, om han end dør' (Joh 11,25). Og videre: 'Hvad enten vi altså lever eller dør, tilhører vi Herren' (Rom 14,8)."⁶

Jesus tilfredsstiller ikke vores nysgerrighed, men Han lover, at vi skal leve videre efter døden, for vi tilhører Ham. Hvordan røveren var med Jesus i Paradis, ved vi ikke. Men han erfarede opfyldelsen allerede samme dag. Hverken Abraham, Isak, Jakob eller røveren er opstået fra de døde endnu. Det venter deres afsjælede legemer på. Men de er bevidste om, at de venter på det.

Det hævdes ofte, at Luther simpelthen lærer sjælesøvn, psychopannychi(sme), efter døden. *Bernhard Lohse* (1928-97) skriver: "Luther's view was that the soul of the deceased sleeps 'between heaven and earth', and is then reawakened on the last day."⁷ *Peder Nørgaard-Højen* (f.1938) hævder: Luther

³ "Iacent ibi mortui non numerantes dies vel annos sed excitati videbuntur sibi vix momentum dormivisse... Quid autem illud sit, hoc est nobis incognitum", WA 20,162,30-31; 36-37.

⁴ "Wir sollen schlaffen, donec veniat und klopf an das greblin Et diceat: D. Martine, surge", WA 37,151,8-9.

⁵ Hér citeret fra Martin Luther: *Første Mosebog* Bd.3, Books on Demand 2018, 88.

⁶ "Animae audiunt, sentiunt, vident post mortem, aber wie es zugehet, vorsthen wir nicht... Christus hatt feins soluiert; denn seine discipuli werden one zweiffel auch so curiosi sein gewest. Wer an mir gleubt, wenn er schon gestorben ist, so soll er doch leben; item: Sive vivimus sive morimur, Domini sumus", WA Tr 5,219,3-8 (Nr.5534).

⁷ Bernhard Lohse: *Martin Luther's Theology. Its Historical and Systematic Development*, Fortress Press 1999, 326.

forestiller sig mellemtilstanden ”som en drømmeløs, bevidstløs søvn uden følelser.”⁸ Men hér må vi præcisere: Der er en udvikling i Luthers udtalelser om dette spørgsmål, fra søvn til aktiv hvile med bevidsthed. Luther siger vel aldrig, at den såkaldte sjælesøvn er fuldstændig bevidstløshed, og han benægter, at personen ophører med at eksistere i dødsøjeblikket. Når de troende dør, er de sammen med Kristus. De hviler i Hans favn (*in sinum Christi*; WA 43,361,3). I en prædiken over den rige mand og Lazarus (Luk 16,19-31) siger Luther: I den gamle pagt blev alle de hellige ved deres død lagt til hvile i Abrahams skød (*ynn den schosz Abrahe*). I den nye pagt bliver de hellige ved deres død lagt til hvile i Kristi skød (*ynn Christus schosz*; WA 10,3,191,24-192,5). Vi skal derfor ikke være bange for døden, for da skal vi være med Kristus i Paradis eller i himlen, som er det samme sted (*coelum et paradisus idem sunt*; WA 43,362,29). Dette vil de hellige erfare straks efter døden.

Sjælen, døden og mellemtilstanden i Bibelen

I Bibelen finder vi en udvikling, der ligner den, som vi har set hos Luther. Det Gamle Testamente (GT) giver for det meste en fænomenologisk beskrivelse af de afdødes situation: De sover i jorden, men engang skal de vågne (Sl 13,4; Dan 12,2). At de døde sover, siger intet om deres bevidsthedsliv. For os ser det ud som om, de sover. Men det er samme fænomenologiske sprog, som når GT siger, at solen står op (1 Mos 19,23). Begreberne liv og død betyder i GT ikke helt det samme, som de gør for os. *Gerhard von Rad* (1901-71) skriver:

”We determine the state of being dead by the moment of the extinction of physical life, but for Israel death’s domain reached far further into the realm of the living. Weakness, illness, imprisonment, and oppression by enemies are a kind of death.”⁹

Liv og død er relative størrelser. De har at gøre med Guds velsignelse og forbandelse. De spedalske er i en tilstand af relativ død. Derfor er de udelukket fra helligdommen (3 Mos 13-14). På samme måde er de døde afskåret fra Israels gudsdyrkelse: ”Ingen påkalder dig i døden, hvem takker dig i dødsriget?” (Sl 6,6; 115,17). De afdøde ser fra de levendes synspunkt ud til at være i en lige så trøstesløs situation som hedningerne. Men det betyder ikke, at de er borte fra Gud. David siger: ”Lægger jeg mig i dødsriget, er du der” (Sl 139,8), og Gud bekræfter: ”Trænger de ned i dødsriget, henter min hånd dem op derfra” (Am 9,2). Engang skal det blive synlig virkelighed: ”Dine døde bliver levende, deres lig står op... jorden bringer dødnings til live” (Es 26,19).¹⁰

Hele denne eskatologi bliver tydeligere, når vi kommer til Det nye Testamente (NT). Jesus siger i Luk 20,37: Gud er fortsat Gud for Abraham, Isak og Jakob. De findes endnu, for Gud er ikke Gud for døde. ”For ham er *alle* levende” (v.38). Man ophører ikke med at eksistere, bare fordi man dør. Ved døden sker der en unaturlig adskillelse af menneskets legemlige og ikke-legemlige del. Vi hører, at Jesus ”opgav ånden”, da Han døde (Matt 27,50). Og da Han talte til Jairus’ døde datter, ”vendte hendes ånd tilbage” (Luk 8,55). Engang skal der ske noget lignende for alle mennesker. Både GT og NT – dog tydeligst i NT – lærer os, at menneskelivet fortsætter efter døden, bare ulegemligt, og at der

⁸ Peder Nørgaard-Højen: *Den Danske Folkekirkes bekendelsesskrifter. Kommentar*, Anis 2001, 363.

⁹ Gerhard von Rad: *Old Testament Theology* vol.1, Prince Press 2005, 387.

¹⁰ Om døden, om *sheol* og om opstandelsen i GT, se Desmond Alexander: ”The Old Testament view of life after death”, i: *Themelios* vol.11, no.2, January 1986, 41-46. Se også Murray J. Harris: ”The New Testament view of life after death”, i: *ibid*, 47-52.

engang vil ske en legemlig opstandelse af både de frelst og de fortabte. Da vil alle døde opleve, at deres legeme igen får ånd eller sjæl ind i sig (Joh 5,28f; ApG 24,15).¹¹

Efter opstandelsen skal alle træde frem for Gud. Han skal dømme både levende og døde (ApG 10,42; 1 Pet 4,5). Matt 25,31-46 skildrer dommen, hvor nogle går til højre og andre til venstre. Om de fortabte siger Jesus, at de vil gå tabt med både legeme og sjæl i Helvede (Matt 5,29f; 10,28). Ofte henvises der bl.a. til disse steder som belæg for tilintetgørelse (annihilation) af de fortabte efter døden. Det græske verbum ἀπόλλυμι, der hér er oversat 'gå tabt', kan oversættes 'ødelægges' eller 'tilintetgøres'. Men både verbet og det tilhørende substantiv ἀπώλεια 'fortabelse', 'ødelæggelse' bruges med flere betydninger. Derfor må vi læse både de steder i NT, hvor dette ord bruges, og de steder, hvor der bruges andre begreber om samme sag. Det gælder f.eks. ὁλοθρον 'undergang' og det tilhørende verbum ὀλοθρεύω 'jeg ødelægger'. Når Herrens dag kommer, er undergangen pludselig over mange, som "straffes med evig undergang" eller ødelæggelse fjernt fra Herrens ansigt (1 Thess 5,3; 2 Thess 1,9). Ἀπόλλυμι kan betyde, at noget går helt til grunde og altså ikke findes mere. Men det er ikke den eneste mulige forståelse af dette ord.

Job 26,6 har to parallelle udtryk, der begge siger, at Gud ser de døde. Hér er min ordrette oversættelse af verset: "Sheol ligger åbent for Ham, og ødelæggelsens sted er uden tildækning." Det første hebraiske udtryk, *sheol*, gengives i den græske oversættelse af GT (LXX) med ᾗδης, som også bruges i Luk 16,23: Den rige mand pintes i flammerne i *hades*. Uanset, hvordan ild og flammer skal forstås, er der tale om fortsat eksistens i smerte. Det andet udtryk, 'ødelæggelsens sted', gengiver LXX med ἀπώλεια. Både GT og NT lærer os, at man efter døden kommer et sted hen, hvor eksistensen fortsætter ulegemligt, og hvor denne eksistens ligger blottet og udbredt for Guds øjne.

Det er tydeligere i NT end i GT, at der sker en adskillelse af de frelst og de fortabte allerede ved døden. De sidstnævnte kommer til et pinested, som GT kan kalde ἀπώλεια. Dette 'ødelæggelsens sted' betyder *ikke* eksistensens ophør. De frelst kommer et ganske andet sted hen allerede ved deres død. Vi hører om den fattige Lazarus, at han blev trøstet "i Abrahams skød" (Luk 16,22), og Paulus længes efter at bryde op og være sammen med Kristus, for det er "langt det bedste" (Fil 1,23; 2 Kor 5,8). Vi ved meget lidt om pinestedet og om Abrahams skød. Men NT giver os grund til at sige, at de fortabte "straffes med evig ild" allerede nu (Jud 7), mens de frelst afdøde er i Kristi skød, som Luther siger. De venter på opstandelsen, og de er bevidste om, at de venter (Åb 6,9-11).

Der er dog ikke enighed om denne vurdering. Erling Utne (1920-2006) skriver: "Vi tror tanken på en sjælesøvn er den beste og enkleste måde å forstå de avdødes eksistens på."¹² Olaf Moe (1876-1963) skriver derimod om de afdøde: "De eksisterer og har bevisthet, men de lever ikke et virkeligt liv."¹³ Joseph Ratzinger (f.1927) bekræfter:

¹¹ Ånd (πνεῦμα) og sjæl (ψυχή) synes i NT at være to relationelle måder at betegne menneskets ulegemlige side på: Ånd eller åndelig betegner mennesket i det rette forhold til Gud. Sjæl eller sjælelig betegner mennesket i det forkerte forhold til Gud (1 Kor 2,14f). Der er næppe tale om to til naturen forskellige dele af mennesket.

¹² Erling Utne: *Visst skal jorden bli ny! Det bibelske framtidsbilde*, Luther Forlag 1988, 192.

¹³ Olaf Moe: "Evig liv og evig død. Bibelens vitnesbyrd", i: John Nome red.: *Evig død – evig liv. Bidrag til debatten om frelse og fortapelse*, Lutherstiftelsen 1954, 23.

"The idea of a sleep of death, in the sense of an unconscious state spanning the period between death and the end of the world is an unfounded piece of archaizing which no New Testament text warrants."¹⁴

John R. Stephenson (f.1953) konkluderer: "Death is never spoken of in terms of annihilation but in such language as points to a transition from one plane of existence to another."¹⁵

I Bibelen betyder døden aldrig tilintetgørelse, men altid skilsmisse og smerte. Den åndelige død er adskillelse fra Gud, som lader smerte kendetegne menneskelivet (1 Mos 3,16-24). Den legemlige død er en midlertidig adskillelse af sjæl og legeme samt afsked med de kære hér i tiden. Denne død sker ofte gennem smertefuld sygdom eller ulykke. Den evige død er adskillelse fra de frelste og fra den salighed, som de nyder. I stedet er den straf og pine i den evige ild.

Fortabelsen i historien og hos Luther

Oldkirken afgjorde, at fortabelsen er en fortsat erfaring af pine. De fortabte har hverken håb om tilintetgørelse (annihilation) eller om alles endelige frelse (apokatastasis). Kejser *Justinian 1.* (527-65) skrev, og kirkemødet i Konstantinopel (543) tilsluttede sig: "Hvis nogen siger eller mener, at straffene over dæmoner og ugudelige mennesker er tidsbegrænsede, og at de efter en bestemt tid vil få ende... han være forbandet [ἀνάθεμα ἔστω]."¹⁶ Reformationen havde samme opfattelse. Den augsburgske Bekendelse (CA) art. 17 siger, at de fordømte vil blive pint uden ophør. Et af de håndskrevne forlæg for CA, det såkaldte NA, formulerer på tysk, at de fordømte "...aus hellischer Pein nimmer in Ewikeit erlost werden."¹⁷ Bekendelsen fordømmer den opfattelse, "at der skal være ende på de fordømte menneskers og djævlens straffe." Flere kommentarer til bekendelsen nøjes med at sige, at CA 17 afviser apokatastasis. Men bekendelsen afviser lige så tydeligt annihilation af Djævelen og de fordømte mennesker. Begge opfattelser kætterstemples af såvel oldkirken som reformationen.

Helvede er for *Martin Luther* at blive sænket ned i Guds brændende vrede. Det kan man få en forsmag på allerede hér i livet, når man omgives af anfægtelsens mørke. Men det er først efter dommedag, når Guds retfærdige harme straffer de onde, at Helvede fremstår i al sin rædsel. Fordi det er Gud selv, der straffer i retfærdighed, siger Luther, "er Helvede lige så fyldt af Gud og af det højeste gode som himlen. [For] Guds retfærdighed er Gud selv, og Gud er det højeste gode."¹⁸ Den evige ild er antændt af Guds eget nærvær. I sin anden salmegennemgang 1518-20 (udgivet 1519-21) siger Luther noget lignende om Sl 21,10: "Du gør dem til en brændende ovn [Vulgata: *clibanum ignis*], når du viser dig, Herre. Han opsluger dem i sin vrede, og ilden fortærer dem." Luther forklarer: "Denne primære og ubærlige straf udvirkes alene af Guds ansigt. Den er åbenbaringen af Hans vrede... Jeg erindrer ikke noget sted i Det Gamle Testamente, der så klart viser fortabelsens ulykke. Ovnene er antændt alene af det ubærlige syn af Gud, og den varer ved i evighed... Evigt dømmes de, og evigt lider de, og evigt

¹⁴ Joseph Ratzinger: *Eschatology. Death and Eternal Life*, Catholic University of America Press 1988, 131.

¹⁵ John R. Stephenson: *Eschatology*. Confessional Lutheran Dogmatics vol.XIII, The Luther Academy 1993, 51.

¹⁶ Heinrich Denzinger & Peter Hünermann eds.: *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Herder 2001, § 411.

¹⁷ *Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche*, Vandenhoeck & Ruprecht 1967, 72.

¹⁸ "Itaque infernus quoque plenus est deo et summo bono non minus quam coelum. Iustitia enim dei ipse deus est, deus vero summum bonum est", WA 6,127,36-38.

vil de være [i] den brændende ovn... Det er ikke sådan, at de ugudelige ser Gud eller Hans ansigt på samme måde, som de fromme ser det, men de mærker kraften i Hans nærvær, som de ikke kan udholde og dog må udholde.”¹⁹ I 1517 siger Luther som kommentar til Hebr 4,12: ”Enhver straf er ringere end den, som de gudløse må udholde fra Guds åsyns blotte nærvær.”²⁰ ”Guds vrede er Helvede for Djævelen og for alle de fortabte.”²¹

Guds milde ansigt er fraværende i Helvede. I stedet flammer Hans nidkærhed de fortabte i møde. Da Jesus hang på korset, forbandet af Gud for vore synder, blev Han sænket ned i Guds vrede. Det er Helvede (WA 2,690,17-22).

Fortabelsen i Bibelen

Ved Kristi genkomst skal både frelste og fortabte opstå legemligt og dømmes. Efter denne dom fortsætter eksistensen med både legeme og sjæl for de frelste i herligheden hos Gud og for de fortabte i pinestedet eller ’ødelæggelsens sted’.

Johannes siger, at ”røgen fra deres pinsler stiger op i evighedernes evigheder, og de har ingen hvile, hverken dag eller nat” (Åb 14,11). Jesus forklarer, at de to grupper af mennesker efter den yderste dom skal gå bort til henholdsvis ”evig straf” og ”evigt liv” (Matt 25,46). Der skal de fortabte ”straffes med evig ild” (Jud 7). Det er en fortsat eksistens i smerte. Der er ikke eksegetisk belæg for at sige, at evigt liv betyder evigt liv, mens evig straf betyder tidsbegrænset straf.²² Deres pinsler fortsætter jo ”i evighedernes evigheder.” Bibelen tvinger os til den konklusion, at de fortabte efter dommen, vil gå bort til en fortsat erfaring af pine. Den evige ild er bestemt som et straffested ”for Djævelen og hans engle” (Matt 25,41), men hvis nogen ikke findes indskrevet i livets bog, bliver han også kastet i ildsøen (Åb 20,15).

Ild og flammer er i hele Bibelen metafor for Guds vrede. Begge testamenter siger: ”Gud er en fortærende ild” (5 Mos 4,24; Hebr 12,29). Og Han siger selv: ”Min vrede står i flammer, den brænder til dødsrigets [*sheol*] dyb” (5 Mos 32,22). Den ild, der piner de fortabte, er et møde med den vrede Gud selv. Esajas profeterer om en ovn, der bliver sat i brand af Guds ånde ”som en strøm af svovl.” Der skal deres maddiker ikke dø og deres ild ikke slukkes (Es 30,27; 33; 31,9; 33,14; 66,15f; 24).²³ Dette kalder NT for Helvede, *gehenna* (γέεννα), som er ødelæggelsens sted (ἀπόλεια). Jesus siger, at mennesker i γέεννα vil gå tabt eller blive ødelagt (Matt 5,29; 10,28). Han har Sl 21,10; Es 31,9 og Mal 3,2 og 19 i tanke, når Han siger, at de fortabte vil blive kastet i ”ovnen med ild” (Matt 13,42;

¹⁹ ”Hanc principem et intolerabilem poenam solo vultu suo inferet deus, idest revelatione irae suae... nec memini alium locum veteris scripturae, tam clare damnationis malum referentem. Clibanus est a solo conspectu dei intolerabili succensus, inaeternum perseverans... perpetuo iudicabuntur et perpetuo cruciabantur et perpetuo clibanus ignis erunt... Non quod impii deum videant aut vultum eius, quo modo pii videbunt, sed praesentiam virtutis suae sentient, quam ferre nequibunt et ferre cogentur”, WA 5,590,17-32.

²⁰ ”Omnis poena est inferior hac, quam sustinet impii a sola praesentia vultus Dei”, WA 57,161,25-26 (die Scholien).

²¹ ”Ira Dei est infernus Diaboli et omnium damnatorum”, WA 44,617,34.

²² Sverre Aalen: ”Hva er fortapelse i Det nye testamente? Noen bibelteologiske synspunkter”, i: Nome red.: *Evig liv – evig død*, 36-49; Sverre Aalen: ”Om begrebet ’evig’ i Det nye Testamente”, i: Nome red.: *Evig liv – evig død*, 98-101.

²³ Sverre Aalen: ”Helveteslæren i Bibelen og i religionshistorisk sammenheng”, i: Sverre Aalen og Leiv Aalen: *Bakenfor Inferno. Oppgjør med tradisjonelle forestillinger om helvete*, Lutherstiftelsen 1955, 7-32.

50). Det græske GT siger det samme om *hades*, de fortabtes foreløbige pinested. Dér vil de gå tabt eller blive ødelagt. Ingen af disse steder er der tale om, at de fortabte vil ophøre med at eksistere.

Siden midten af 1970'erne har den opfattelse bredt sig blandt såkaldt evangelikale, at de fortabte vil blive tilintetgjort, annihileret, enten straks ved døden eller efter Dommedag. Argumenterne kan sammenfattes i fem: **1.** Det græske adjektiv αἰώνιος, 'evig' (Matt 25,46), kommer af αἰὼν 'tidsalder', 'æon', og henviser til 'den kommende tidsalder'. Det betyder ikke nødvendigvis 'uophørlig'. Men forventningen i NT er helt tydeligt, at den kommende tidsalder varer ved. Når vi så har parallellen mellem 'evigt liv' og 'evig straf', bliver det en søgt bortforklaring, at det første, men ikke det andet indebærer en fortsat erfaring. Den almindelige betydning af αἰὼν (særligt pluralis αἰῶνας αἰώνων) og αἰώνιος i NT er 'uophørlig', 'evig' (Rom 16,26; 1 Tim 1,17; Åb 1,18). **2.** De græske udtryk ἀπώλεια 'ødelæggelse' og ὄλεθρον 'undergang', som vi har set på, samt 'død', 'ild' og 'mørke' tyder på udslættelse. Men Jud 6-7 nævner, at man kan være bundet i mørket og blive straffet med evig ild. Matt 8,12; 22,13 og 25,30 taler om, at der er "gråd og tænderskæren" i mørket udenfor. Og Jesus siger om de fortabte i γέννα, at "deres maddiker ikke dør, og ilden ikke slukkes" (Mark 9,48). Disse udtryk tyder *ikke* på udslættelse, men på tab og sorg. **3.** Gud er "den eneste, som har udødelighed" (1 Tim 6,16). De frelst "skal ikklædes udødelighed" ved opstandelsen (1 Kor 15,53f). Det skal de fortabte derimod ikke. En del nyere protestanter hævder, at den kristne kirke har importeret idéen om sjælens udødelighed fra græsk filosofi. Men for det første betyder 'udødelighed', brugt om Gud, at Han har aseitet (lat. *a se est*): Gud har ingen begyndelse, Han er selvopholdende, og Han er alt livs kilde. Den form for udødelighed har vi ikke, og vi får den aldrig. Vi har kun udødelighed i den forstand, at vores eksistens aldrig ophører. Vi er støv som dyrene og ånd som Gud, for vi er skabt i Guds billede. Ved døden returnerer støvet til jorden og ånden til Gud (Præd 12,7). Det betyder ikke, at ånden er guddommelig, men at Gud kræver os til regnskab efter døden (12,14; Hebr 4,13; 9,27). For det andet dementierer en nærmere læsning af klassisk græsk filosofi den opfattelse, at kirken skulle have overtaget idéen om sjælens udødelighed fra grækerne. Vi har den i stedet fra en kristologisk læsning af GT og fra antik jødedom. Kardinal Ratzinger konkluderer: "The much-favored dichotomy between 'Greek' and 'Hebrew' simply does not stand up to historical examination."²⁴ **4.** Guds retfærdighed synes ikke at kræve uendelige straffe for begrænsede synder begået i en begrænset tidsperiode. Men dels er der ikke grund til at tro, at de fortabtes sindelag ændrer sig, bare fordi de dør. De er næppe blevet bodfærdige. De er derimod 'befæstede i det onde' (*in malo confirmati*). Og dels kan synd ikke tælles og måles. Enhver synd er oprør mod den uendelige majestæt. Den afslører hjertets uendelige fordærv (Rom 3,12). Den uendelige straf svarer til den uendelige synd. Uendelig er hér både kvalitativ og durativ. **5.** De frelst glæde vil begrænses, hvis de ved, at andre er i fortabelsen. Men for det første er de frelstes vilje nu helt konform med Guds. De vil det samme som Ham. De er 'befæstede i det gode' (*in bono confirmati*). Og Han elsker mennesker mere, end vi gør. Hvis Han kan bevare sin egen salighed trods viden om de fortabte, kan Han også bevare vores salighed. For det andet fungerer dette argument bedst, hvis man hævder alles endelige frelse, og det vil tilhængerne af annihilation ikke.²⁵

²⁴ Ratzinger: *Eschatology*, 123. Se dette værk pp.140-161 for 'udødelighed' i græsk filosofi.

²⁵ For præsentation af litteratur og argumenter, se J.I. Packer: "Evangelical Annihilationism in Review", i: *Reformation & Revival. A Quarterly Journal for Church Leadership* vol.6, no.2 Spring 1997, 37-51; Peter Olsen: "Annihilation – historisk og aktuelt", i: *Nemalah* 17. årg. nr.2, 1998, 16-22.

Konklusion

Da Gud er personlig, er Han Gud for levende, ikke for døde (Matt 22,32). Af samme grund kalder Han mennesker ved navn og stiller dem ind for sit ansigt såvel i nåden som i dommen (Rom 14,10-12; 2 Kor 5,10). Som Gud er evig, vil både nådens og dommens møde med Ham være evigt. Frelsens primære element er den salige og stadige skuen af Gud (Matt 5,8; Joh 17,3; *visio beatifica*). Fortabelsens primære gru er den stadige ild, der flammer i Guds vrede.

Vi må fastholde med Bibelen, oldkirken og reformationen, at såvel apokatastasis som annihilation ligger udenfor historisk kristendom.